

Peer Vries

### Achtergrondliteratuur bij de voordracht te Doorn, 11

*After the Great war. A new Europe, 1918-1923.* Catalogus van een reizende tentoonstelling, meerdere auteurs. Zeer beknopt informatief en overzichtelijk. Zie <https://cnrs.eu/publication/after-the-great-war-exhibition-catalogue>

Bainville, Jacques, *Les conséquences politiques de la paix* (Parijs 1920).

Barth, Rüdiger en Hauke Friederichs, *Die Totengräber. Der letzte Winter der Weimarer Republik* (Frankfurt am Main 2018).

Dassen, Patrick, *De Weimar Republiek 1918-1933. Over de kwetsbaarheid van de democratie* (Amsterdam 2021).

Ferguson, Niall, *The pity of war. Explaining World War I* (London 1998).

Herbert, Ulrich, *Wer waren die Nationalsozialisten?* (München 2021).

Horne, John en Alan Kramer, *German atrocities. A history of denial* (New Haven /Londen 2001).

Johnson, Ian Ona, *Faustian bargain. The Soviet-German partnership and the origins of the Second World War* (Oxford 2021).

Keynes, John Maynard, *The economic consequences of the peace* (New York 1920).

Knox, Macgregor, *To the threshold of power, 1922/33. Origins and dynamics of the fascist and national socialist dictatorships, Volume 1* (Cambridge 2007).

Kolb, Eberhard, *Der Frieden von Versailles* (derde druk: München 2019).

Krumeich, Gerd, *Die unbewältigte Niederlage. Das Trauma des Ersten Weltkriegs und die Weimarer Republik* (Freiburg /Bazel /Wenen) 2018).

Leonard, Jörn, *Der überforderte Frieden. Versailles und die Welt, 1918-1923* (München 2018).

Macmillan, Margaret, *Peacemakers. Six months that changed the world* (Londen 2001). Op Youtube staat een aantal colleges van haar over Versailles, helder, overzichtelijk en met een duidelijke mening.

Magocsi, Paul Robert en Geoffrey Matthews, *Historical Atlas of East Central Europe. Volume I* (Washington 1993).

Marks, Sally, 'Reparations reconsidered: A reminder', *Central European History* 4, 2 (1969) 356-365.

Marks, Sally, 'The myths of reparations', *Central European History* 11, 3 (1978) 231-255.

Marks, Sally, 'Mistakes and myths: The Allies, Germany, and the Versailles Treaty, 1918-1921', *Journal of Modern History* 85, 3 (2013) 632-659.

Mulder, Nicholas, *The economic weapon. The rise of sanctions as a tool of modern war* (New Heaven /Londen 2022).

Reimann, Aribert, 'Der Erste Weltkrieg - Urkatastrophe oder Katalysator', *Aus Politik und Zeitgeschichte* 08-07-2004. <https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/apuz/28201/der-erste-weltkrieg-urkatastrophe-oder-katalysator/>

Sharp, Alan, *Versailles 1919: A centennial perspective* (Londen 2018).

Suppan, Arnold, *Imperialist peace order. Saint Germain and Trianon, 1919-1920* (Wenen 2019).

Steiner, Zara, *The lights that failed. European international history 1919-1933* (Oxford 2007).

Steiner, Zara, *The triumph of the dark. European international history 1933-1939* (Oxford 2013).

Tampke, Jürgen, *A perfidious distortion of history: the Versailles Peace Treaty and the success of the Nazis* (Melbourne /Londen 2017).

*Die Welt* (Duitse Krant), onder Geschiedenis, Erster en Zweiter Weltkrieg, vele tientallen interessante korte artikelen over deze thema's in de breedste zin des woords.

**NB** Wat betreft de Wittgensteins zie Peter Eigner, *Die Wittgensteins: Geschichte einer unglaublich reichen Familie*, net verschenen.

## Aantekeningen bij de voordracht

Vredesverdragen en Wereldoorlog Twee. De klassieke these, een directe lijn en een bijna onvermijdelijk gevolg. Talloze citaten mogelijk

In 1961, *The Origins of the Second World War*, the British historian AJP Taylor asserted that “the peace of Versailles lacked moral validity from the start” and claimed that “the first war explains the second and, in fact, caused it, in so far as one event causes another”. Similarly, in 1984 the US diplomat and historian George Kennan flatly stated that the Second World War resulted from “the very silly and humiliating punitive peace imposed on Germany”.

ly the Treaty of Versailles. The American diplomat George Kennan wrote in 1985, ‘I think it’s increasingly recognised that the Second World War was an almost unavoidable prolongation of the first one, resulting from the very silly, humiliating and punitive peace imposed on Germany after World War I’. Kennan’s conclusion is echoed by the dustjacket blurb of foreign correspondent David Andelman’s 2008 book, *A Shattered Peace: Versailles 1919 and the Price We Pay Today*. ‘For more than half a century, it has been widely recognised that the unfettered revenge against Germany and the Austro-Hungarian Empire that was the cornerstone of the Treaty of Versailles created the circumstances that led inevitably to World War II.’ In 1996 the historian Jay Winter declared, ‘The Peace Conference which ended the Great War was more about punishment than about peace. Perhaps inevitably, anger and retribution followed four years of bloodshed, ensuring the instability and ultimate collapse of the accords signed in the Hall of Mirrors at Versailles on 28 June 1919. The road to World War II started here.’ According to *The Economist’s* summary of the Millennium in December 1999, ‘The final crime was the Treaty of Versailles, whose harsh terms would ensure a second world war.’ These indictments have been formidably supported by Henry Kissinger and Douglas Hurd, respectively a former American Secretary of State and British Foreign Secretary.<sup>5</sup>

*National Geographic* 4 mei 2019 How the Treaty of Versailles ended WWI and started WWII

## Wereldoorlog Twee: wat is dat?

Wereldoorlog Twee veel breder: Sovjet-Unie bij verre het zwaarst getroffen land, de Jodenvervolging, Japan. Wat hebben die van doen met Versailles? Italiaans fascisme

Enorm belangrijk Brest-Litovsk, nooit echt geaccepteerd door Russen. Zie Hitler Stalin pakt m.n. bestaan Polen nooit geaccepteerd

## Focus hier om praktische redenen alleen op Versailles Duitsland

Saint-Germain-en-Laye Oostenrijk: allerlei enorme consequenties maar Oostenrijk geen grote speler op Europees niveau

Trianon Hongarije: allerlei enorme consequenties maar Hongarije geen grote speler op Europees niveau

Neuilly Bulgarije: allerlei consequenties maar Bulgarije geen grote speler op Europees niveau

Sevres Turkije allerlei consequenties maar Turkije geen grote speler op Europees niveau

Ontwikkelingen in Oostenrijk, Hongarije en Bulgarije en de andere staten in Centraal en Oost-Europa zijn echter wel degelijk van belang voor ontstaan en verloop van de Tweede Wereldoorlog

## Was Versailles erg?

Niet in vergelijking met wat Duitsers zeer recent anderen hadden aangedaan: Brest-Litovsk, Boekarest beide 1918, of na de Frans-Duitse Oorlog in het Verdrag van Frankfurt 1871. Het was uiteraard hard maar dat zijn vredesverdragen nu eenmaal voor verliezers.

Hier Brest-Litovsk (en in principe ook Boekarest)

Met dit verdrag verloor het Russische empire 34 procent van zijn bevolking (55 miljoen mensen), 32 procent van zijn landbouwgrond, 89 procent van zijn kolenmijnen, 54 procent van de industrieondernemingen en 26 procent van zijn spoorwegen. Het werd verplicht zijn leger te demobiliseren, wat feitelijk al was gebeurd. Germany signed an additional agreement on 27 August 1918. The Soviets agreed to pay six billion marks in compensation for German losses. The Soviets additionally agreed to sell Germany 25 per cent of the output of the Baku oil fields. Three secret clauses provided for German military action against Entente forces on Russian soil, as well as the expulsion of British troops from Baku.

Plus: Hoe het gegaan zou zijn indien Duitsland had gewonnen. Der konservative Staatsminister Karl Helfferich bekannte sich im August 1915 in einer Sitzung des Reichstages zur Finanzierung des Krieges durch die Kriegsgegner in Form von Reparationen:

„Meine Herren, wie die Dinge liegen, bleibt also vorläufig nur der Weg, die endgültige Regelung der Kriegskosten durch das Mittel des Kredits auf die Zukunft zu verschieben, auf den Friedensschluss und auf die Friedenszeit. Und dabei möchte ich auch heute wieder betonen: Wenn Gott uns den Sieg verleiht und damit die Möglichkeit, den Frieden nach unseren Bedürfnissen und nach unseren Lebensnotwendigkeiten zu gestalten, dann wollen und dürfen wir neben allem anderen auch die Kostenfrage nicht vergessen; [lebhaftige Zustimmung] das sind wir der Zukunft unseres Volkes schuldig. [„Sehr wahr!“-Rufe]  
Die ganze künftige Lebenshaltung unseres Volkes muss, soweit es irgend möglich ist, von der ungeheuren Bürde befreit bleiben und entlastet werden, die der Krieg anwachsen lässt. [weitere „Sehr wahr!“-Rufe]  
Das Bleigewicht der Milliarden haben die Anstifter dieses Krieges verdient; [„Sehr richtig!“-Rufe] sie mögen es durch die Jahrzehnte schleppen, nicht wir. [„Sehr gut!“-Rufe]“

– Stenographische Berichte der Verhandlungen des Reichstags

Ook zeker niet in vergelijking met wat Oostenrijk-Hongarije (of het Ottomaanse Rijk) overkwam

Nadere toelichting op de effecten van de Vredes van Saint-Germain-en-Laye en Trianon

Oostenrijk-Hongarije vóór de verdragen van Saint-Germain-en-Laye en Trianon

Samen oppervlakte 677,000 km<sup>2</sup> en 51,391,000 inwoners

Oostenrijk	300,000 km <sup>2</sup> en 28,572,360 inwoners
Hongarije	325,411 km <sup>2</sup> en 20,886,487 inwoners
Bosnië-Herzegovina	51,199 km <sup>2</sup> en 1,931,802 inwoners

Oostenrijk en Hongarije ná de verdragen van Saint-Germain-en-Laye en Trianon

Oostenrijk	79,698 km <sup>2</sup> en 6,555,441 inwoners*
Hongarije	92,833 km <sup>2</sup> en 7,606,971 inwoners

Van 10 miljoen 'Duitse Oostenrijkers' in het 'oude' Oostenrijk bleven er slechts 6.1 miljoen over in de nu gecreëerde Republiek Oostenrijk, en 250,000 in Hongarije. Van 10 miljoen Hongaren in het 'oude' Hongarije bleven er slechts 6.8 miljoen over in het nieuwe Hongarije.

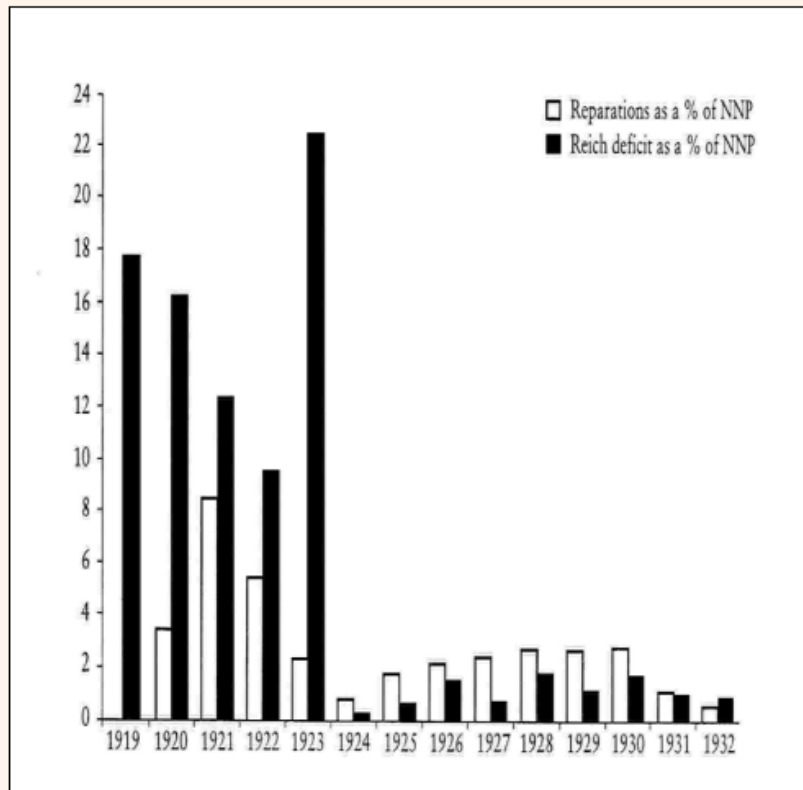
\* In juli 1921 kwam Burgenland grotendeels bij de nieuwe Republiek Oostenrijk, bijna 4,000 km<sup>2</sup> met minder dan 300,000 inwoners. De Republiek Oostenrijk omvatte toen 83,709 km<sup>2</sup> en telde 6,647,241 inwoners.

## Werd de oorlog echt overeenkomstig 'Versailles' afgehandeld. Nee

Economisch: Herstelbetalingen, steeds verlaagd en niet echt betaald

\*\* De herstelbetalingen, die op papier zeker hoog leken, waren feitelijk veel lager en Hitler stopte betaling al lang voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Een zeer groot deel van de afgesproken som en ook van de betalingen in natura is nooit betaald. Het betreft hier een uiterst ingewikkelde materie. Voor een meer technische analyse verwijs ik naar bijvoorbeeld Ferguson, *Pity of war* of Tampke, *Perfidious distortion*. De huidige consensus lijkt te zijn dat het "wel meeviel". Volgens het Verdrag van Versailles van 1919 en afspraken gemaakt in London in 1921 moest Duitsland in totaal 132 miljoen goudmark aan herstelbetalingen overmaken. Het betaalde tussen 1919 en 1932, toen betalingen *de facto* werden gestopt, minder dan 21 miljoen goudmark. De suggestie dat de Verenigde Staten 'Europese' schulden zou hebben moeten kwijtschelden, is niet realistisch. De inflatie in 1923 was waarschijnlijk meer een gevolg van de politiek van de Duitse regering om de drukpers te benutten voor herstelbetalingen in plaats van of samen met belastingverhogingen.

### Duitslands effectieve herstelbetalingen als percentage van het netto nationaal product (NNP) 1919-1932



Niall Ferguson, “The German interwar economy: Political choice versus economic determinism,” in: Mary Fulbrook and John Breuilly, eds., *German history since 1800* (London 1997) 270.

De veel genoemde hyper-inflatie werd voor een groot deel veroorzaakt door het uitgavenpatroon van en het aanzetten van de drukpers door de regering

Successive Weimar governments went to great lengths to avoid paying their regular instalments of reparations. In the early 1920s, the economics ministry bought substantial amounts of foreign currency to help push down the value of the German mark and make German exports more competitive. An export boom, according to one key economic adviser, would “ruin trade with England and America, so that the creditors themselves will come to us to require modification” of the 1921 schedule.

“The goal of our entire policy must be the dismantling of the London ultimatum,” argued the German chancellor, Joseph Wirth, in 1922. He warned against attempts to balance the budget, for example by imposing a property tax, because this would show that the country’s fiscal problems were not insuperable and that money could be found for reparations – if Germans wanted to find it.

Covering this budget deficit meant printing money, which fuelled inflation, but tycoon Hugo Stinnes spoke for much of the German elite when he insisted in 1922 that “the choice had been between inflation and revolution”. It was, he said, “a question of your money or your life”. Yet inflation caused revolution of a different sort. From the autumn of 1922, price rises spiralled into hyperinflation on a scale dwarfing anywhere else in Europe.

Between 1924 and 1930, Germany borrowed nearly three times what it paid in reparations.

De Grote Depressie, kan zeker niet tot gewoon Versailles worden herleid. Zij had ook allerlei oorzaken die geheel los stonden van Versailles

Bepalingen m.b.t. tot leger werden massaal ontdoken,

Final report International Allied Military Control Commission January 1927

“Germany has never disarmed, has never had the intention of disarming, and for seven years had done everything in her power to deceive and ‘counter-control’ the Commission appointed to control her disarmament.”

Het is hier niet de plek om in detail te treden maar het is veelzeggend dat de Franse Minister van Oorlog in 1935 beweerde dat het Duitse leger in 1935 weer het sterkste van Europa was.

Het internationale isolement van Duitsland was in de tweede helft van de jaren twintig de facto opgeheven

Vrijwel geen enkele Duitser werd i.v.m. de oorlog veroordeeld en echt bestraft.

Noch de keizer, noch Von Hindenburg, noch Ludendorff zijn op enigerlei wijze gestraft voor hun optreden tijdens de oorlog. Van de aanvankelijke plannen de schuldigen te straffen en oorlogsmisdadigers voor met name hun daden in België en Frankrijk te straffen, kwam geheel niets terecht. De stelling is zeker verdedigbaar dat Von Hindenburg en Von Schleicher, beiden militairen, de machtigste mannen waren in Weimar Duitsland.

Von den etwa 900 deutschen Militär- und Zivilpersonen, deren Auslieferung von den Alliierten ursprünglich verlangt worden war, sowie einigen hundert weiteren Beschuldigten, gegen welche die deutschen Behörden 1920 von sich aus Ermittlungen eingeleitet hatten, um Deutschlands guten Willen zu demonstrieren, wurden letztlich nur zehn zu Freiheitsstrafen zwischen sechs Monaten und fünf Jahren verurteilt und sieben (zum Teil wegen Mangels an Beweisen) freigesprochen.

## Thuis situatie Duitsland: Impact:

Industrie bleef grotendeels overeind, 13 per cent gebied minder 10 per cent bevolking, eigenlijk duidelijk minder

Niemand had Duitsland beschadigd. De oorlog was elders gevoerd. De oorlogsschade in België en Frankrijk was echt immens.

Duitsland kwam relatief sterker uit oorlog. Weimar Duitsland was nu een echte eenheid terwijl Rusland, Oostenrijk-Hongarije en het Ottomaanse Rijk wegvielen

De verplichting tot het hebben van een klein leger maakte dat leger ook relatief goedkoop, modern en professioneler plus politiek conservatiever.

De facto was er zeker na 1923 nooit meer echte druk op Duitsland om zich aan afspraken te houden te houden:

Voorbeelden: Rijnland bezet, dienstplicht ingevoerd, geïnterveneerd in de Spaanse Burgeroorlog, Oostenrijk, ‘Sudetengebied’, Bohemen en Moravië, Memelgebied ingelijfd, allemaal zonder serieuze consequentie. Duitsland was net voor de inval in Polen *groter* dan in 1919.

Erg in de zin dat het allemaal beter had gekund?

Zeker maar:

De publieke opinie in de landen die gewonnen hadden was erg belangrijk geworden en voor een harde aanpak

Men wilde na vele maanden vergaderen over vrede eindelijk knopen doorhakken.

Er waren zeer verschillende interesses en belangen

Veel was al ter plaatse geregeld en kon niet meer veranderd worden  
Nationalisme was nu eenmaal ontketend  
Diktaatvrede inderdaad, maar welk alternatief

## Waarom vonden Duitsers het erg en wat zegt dat over Duitsers en wat over de vrede

Onverwacht? Waarom

Vreemd gezien de situatie in de praktijk. De gemiddelde Duitser beseftte niet dat Duitsland echt verloren had.

Niet overeenkomstig Wilson's ideeën: NB in linkse en in Zentrum kringen ook wel idee dat Duitsland inderdaad schuld had maar dat er nu een ander Duitsland met een andere regering was

'Dromenland' tussen wapenstilstand en vrede

*Alleinige Kriegschuld* idee. In verdrag artikel 231 niet echt moreel geformuleerd en niet *alleinige*

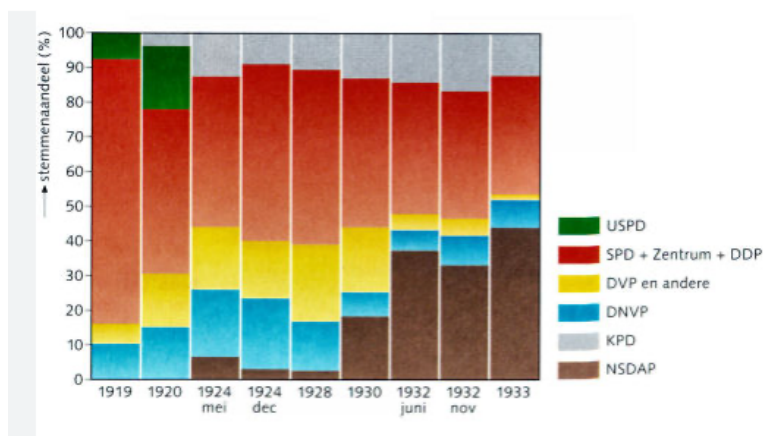
“The Allied and Associated Governments affirm and Germany accepts the responsibility of Germany and her allies for causing all the loss and damage to which the Allied and Associated Governments and their nationals have been subjected as a consequence of the war imposed upon them by the aggression of Germany and her allies.”

Maar in de zogeheten Mantelnote van 16 juni wel zware beschuldigingen

Opvallend: In Duitsland mi agitatie meer tegen dolkstoot door 'foute' elementen in Duitsland dan tegen Versailles als zodanig. De strijd over Versailles en over Dolkstoot is vooral een binnenlandse strijd

Vrijwel iedereen was tegen Versailles maar extreem rechts was de grote gangmaker achter agitatie tegen Versailles. Midden jaren twintig minder sterk, grootste gangmaker NSDAP vrij irrelevant tot 1930

### Ter herinnering: de groei van de NSDAP



Zie ook ter illustratie van het afzwakken van het anti-Versailles ressentiment

Referendum 22. Dezember 1929: Gesetz gegen die Versklavung des deutschen Volkes

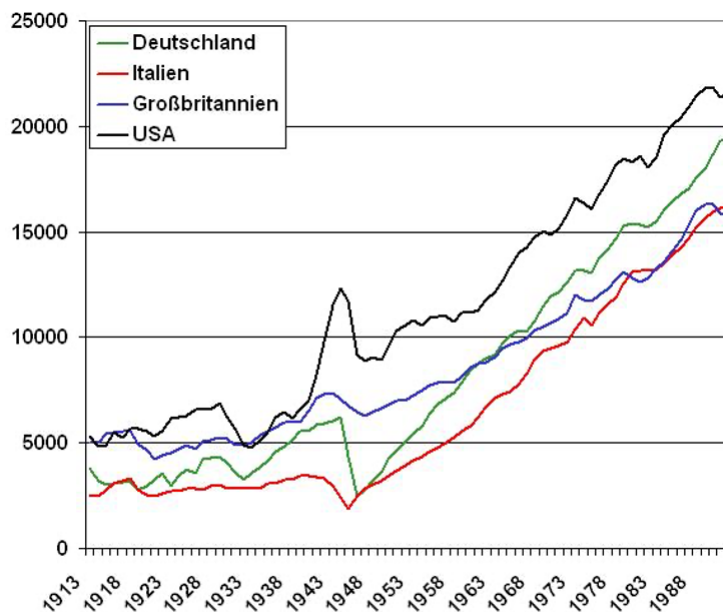
1. Nichtanerkennung der Kriegsschuld
2. Außerkraftsetzung des entsprechenden Artikels 231 im Versailler Vertrag
3. Verweigerung neuer Reparationsverpflichtungen
4. Zuchthausstrafen für Amtsträger, die gegen Punkt 3 handeln

Zo'n 14 percent voor aanname, 85 per cent van stemgerechtigden stemt niet

Tij was in menig opzicht na 1925 gekeerd of aan het keren Dawes Plan, Young Plan, Locarno, Kellog-Briand : Stresemann grote moderator, hoewel nooit akkoord met Oostgrens

De Grote Depressie was van enorm belang voor het sterker worden van extremisten en dus ook NSDAP. Daarvoor ging het economisch en politiek enige jaren redelijk goed

### Reële inkomen per hoofd, 1913-1992, in de koopkracht van dollars uit 1990



Angus Maddison, ed., *Monitoring the world economy* (Parijs 1995) 180 en volgende.

Zeer belangrijk: Hitler's uiteindelijke aan de macht komen was in zeer veel opzichten toeval. Het had ook heel goed niet hoeven gebeuren. Zie de laatste dagen van Weimar, *Die Totengräber*.

Sally Marks The Versailles Treaty could only endure if Germany genuinely accepted it, which it did not; if Germany were rendered too weak for effective resistance, which it was not; or if the treaty were firmly enforced by united action of at least the European victors, the opposite of what happened.



